

ПРИЧИНКИ ДО ІСТОРІЇ

зносин, цісаря Рудольфа II і папи Климента VIII з козаками р. 1593 і 1594.

Написав *Евген Барвінський*.

Велика війна угорсько-турецька, що 13 літ непокоїла уми всеї Європі, що коштувала превеликих жертв і крові і гроша має свої початки ще в році 1592. Мимо того, що з Турцією заведено р. 1576 згоду, а 1590 відновлено, мимо що оплачувано високі податки (30.000 дукатів річно), дійсно спокою не було; раз-в-раз шукали собі Турки зачіпки, а се тим сьміліще, бо закінчивши 1590 р. довголітну війну з Перзією мали свобідні руки. Напади ставали що-раз частіші, що раз більше подібні до війни, як до розбійничого нападу; походи паші Боснії Гассана 1592 р. дали на останок рішучий початок до вибуху війни. Сили цісаря Рудольфа були вельми слабкі: так устрій військовий, як стан фінансовий, котрим на кождім кроці щось хибувало, не давали мислити о самостійнім веденю війни ¹⁾; треба було оглядатись за посторонною помочюю, старатись про союз з иньшими державами. Давніці війни з Турком давали приклади таких союзів держав західних: союз з р. 1571 зломив страшно силу турецьку — однак тепер відносини значно змінились. З держав західних міг дати поміч лише оден папа — але поміч ся булаб за мала; Іспанія безперечно з всякою готовостию приступилаб до такого союзу, колиб увага єї й сили не були звернені в иньшу сторону, — проти Франції, що все ворожа їй раз-враз вязала їй руки, дружила ся проти неї навіть з Турком; Туркови сприяла теж і Англія з огляду на свої торговельні інтереси. Поміч князів німецької держави булаб

¹⁾ пор. Hurter Geschichte Ferdinands II u. seiner Eltern Bd. III, розділ 23.

також незначна; їх двоїли справи релігійні, і сей розлад провадив до сего, що князі протестантські зовсім не спішилися з помочою цісаревни-католикови в обороні єго батьківських земель. В кінці купецка Венеція не хтіла зовсім мішатись в ті справи, боячись, щоб не потерпіли на тім її інтереси торговельні. Захід як бачимо був розбитий, німечний; якоїсь рішучої, сильної, одноцільної акції годі було від него сподіятись. Позіставав лише схід: і се характеристичне, що тепер по раз перший так цісар, як папа, що знав знаменито відносини всходу, а спеціяльно Польщі передівсім звертають ся на-всхід, змагаючись зложити союз держав східних; заходять ся коло сего, щоб утворити союз держави Московскої, Польщі, Семигороду, Волощини, Молдавії, пересправляють з козаками Перзиею та Татарами.

Перебіг тих змагань заходів та пересправ з поодинокими державами, се вельми цікава тема та досі ще ніким не піднята і не розсліджена¹⁾; одною точкою з сеї історії се як раз справа, якою займеть ся моя розвідка. Не я перший підношу справу зносин цісаря Рудольфа II з козаками; перед 14 роками появилась праця пок. проф. Корнила Заклинського „Зношення цісаря Рудольфа II зъ козаками и ихъ участь въ вѣйнь угорско-турецкѣй въ р. 1594 и 1595“²⁾, що обговорює вельми сумлінно сю тему на підставі жерел, які стояли авторови до диспозиції. Однак від сего часу видано деякі жерела друком, дещо подають непечатані жерела архівальні, які удалось мені роздобути з архивів віденських, римських, краківських і львівських,³⁾ так що може удасть ся мені справу в-дечім доповнити та розяснити.

I.

Зачувши правдоподібно від агентів Рудольфа II, що їх розсеяв по всім усюдам з прошенем помочи, про війну що ведеть на Угорщині вислали козаки на початку року 1593 посла до цісаря Ру-

¹⁾ Подасть се в недовзі моя, від довшого часу готовлена праця п. з.: Пляни війни турецької 1593—1597.

²⁾ Справозд. акад. гимназії во Львовѣ за р. шк. 1881/2.

³⁾ Haus-Hof-Staats-Archiv у Відні — відділ Polonica, Archivio Vaticano і Archivio Borghese в Римі (відписи находять ся в архиві академії наук в Кракові в т. з. Teki Rzymskie — відтак архив князів Чарторийських в Кракові, а на останку бібліотека Оссолінських у Львові.

дольфа II і предложили йому свої услуги¹⁾ „казаки низовськіє били челомъ, которые въ понизовъѣ пребываютъ, а хотятъ быти въ Угорскую землю и служити противу Турецкого“.

Сим спростовати треба тверджене Заклинського, ніби козаки навязали з цїсарем зносини доперва при кінці 1593 р.

Цїсареві лучалась несподівано нагода дістати поміч у війні; однак не прийняв він єї відразу рішучо, не знаючи хто такі козаки і чи до чого здадуться. Першому послови не дали певної рішучої відповіді,²⁾ однак як вносити можемо з пізніщих подій, також не відмовили, але противно, мусїли зробити якусь надїю. Справи сеї не занедбано, і послови Николї Варкочеві, що їхав 9 цвїтня 1593 до Москви просити помочи проти Турка поручено сю справу. Їм приказано розвідатись докладно „тѣ казаки Государю царю вѣроу служатъ ли и въ его государевѣ землѣ по границамъ смирно ли пребываютъ? И будетъ они Государя Царя ни въ чемъ не розгнѣвають, а служатъ правдою и межъ царскихъ людей и межи ими никоторое лихо не живетъ, и Римское цесарство ихъ мыслить приймати и послати ихъ противу Турецкого“³⁾ і просити дозволу ужити їх проти Турка.

Відповідь була прихильна: обіцяли в Москві помочи проти Турка, а що до призову, якого у їх прошено, то сего ані відказати ані дати не могли у Москві по тій простій причині, що їм „не было никакого дѣла до Черкасъ запорожскихъ“⁴⁾, козаки не підлягали їх власті. Цїкаве се як-раз, що цїсар удав ся за дозволом до Москви а не до Польщі, хоч властиво пізніше відмавляв ся, що повірив козакам на слово „homines esse liberos nemini subditos“⁵⁾. З інструкцій і реляцій, які нам стоять до диспозиції, можемо пересвідчитись, що так не було, що цїсар знав добре про залежність козаків від Польщі. Однак удаватись з тим до Польщі було ніяково: з нею були тепер відносини трохи напняті — з поводу відкриття тайних пересправ між архикнязем австрійским

¹⁾ Памятники дипл. сношеній древн. Россіи съ державами иностр. Т. I. стр. 1282: Про се довідуємо ся з уст посла Николи Варкоча висланого цїсарем Рудольфом до Москви 9 цвїтня 1593. Теж саме говорить послови цїс. Вакерови Валїцкій в Замостю в лютім 1594. див. додаток II.

²⁾ Priorem legatum suum sine responso certo redisse — каже Валїцкій див. додаток II.

³⁾ Пам. дипл. снош. I. 1282.

⁴⁾ Соловьєвъ Истор. Росіи кн. II. 594.

⁵⁾ Див. лист цїсаря додаток VIII.

Ернестом а королем Жигмонтам про відступлене корони польської Ернестови; при тім вважали головну особу діву в Польщі канцлера Яна Замойского за неприхильного взагалі тій справі. Ось як говорить про него посол цісарский в Москві: ¹⁾ „канцлеръ Янъ Замойскій мимо всѣхъ Турскому доброхотаєть, не по хрестьянському обычаю и хочєть Турскому во всемъ добра, какъ ему годно, а не хрестьяномъ, и о хрестьянскомъ покоѣ не радѣєть“.

Болялись отже, щоби яка звістка про се не дійшла до Польщі; щоби справи не поцсувати воліли переводити справу поза плечима Польщі, без єї відомости і дозволу. В недовзі однак спонукала цісаря потреба і трохи прихильніща констеляция політична при кінци 1593 вислати до Польщі Матія Вакера з просєбою про поміч проти Турка і приступленя до союзу проти него ²⁾. І тоді не забули про козаків і між иньшими одною з тайних точок інструкції для сего посла Матія Вакера висланого 21 грудня 1593 була також справа козаків ³⁾.

Єму поручено розвідатись про них, про їх число, про услуги, які моглиб зробити в війні з Турком — однак рішучо наказано, щоб держав се в тайні, не розвідував ся про те ані у канцлера Замойского, ані у кого небудь з вельмож ⁴⁾.

Коли однак двір австрійский старав ся удержати все в як найглибшій тайні, справа всеж — таки не утаїлась і в Польщі вже дуже скоро розійшлась звістка про зносини цісаря з козаками, звістка, що приписувала йому справді більше, ніж в дійсности було.

При кінци 1593 р. зайшов випадок, що зрадив всю тайну. Козаки, правдоподібно, щоб заздалегід прислужитись та приподобатись цісарєви, напали — часу докладніше означити годі — правдоподібно при кінци грудня 1593 під проводом Наливайка на землі Наддунайські. Переходячи через Волощину натворили воеводі багато шкід, а відтак прийшовши в землі турецькі спалили й зрабували в часі торгу Джурджево, спустошили Орсову на Дунаї, зруйнували і зрабували багато сіл і міст довкола а по тому з добичею утїкли домів.

Коли Матій Вакер прибув до Польщі дійшла вже там звістка про сей похід козаків, та ще і з тим додатком, що загально говорено,

¹⁾ Пам. дипл. снош. I. 1318.

²⁾ Кредитиви посла: *Epistolae Rudolphi II ed. Pisce* стор. 202—203, інструкция в Haus.- Hof. Staats archiv Polonica, виімок з неї див. додаток I.

³⁾ Дод. I.

⁴⁾ *proceres*.

ніби то сталося за відомостію, за волею і підмовою цїсаря. Звістка ся розійшлась вже завчасу, бо 8 січня писано про се з Бару до канцлера Замоїського.¹⁾

Справу сего походу козаків представляно давніше менше-більше так, як се я подав; при тїм йшли всі за переказом всіх трех сучасних літописців²⁾. Дперва Заклинський представляє сю справу інакше, а за ним іде, узнаючи его докази Ф. Николайчикъ в розв. „Первыя козацкія движенія въ Рѣчи посполитой“³⁾. Одним з найголовніших тверджень праці Заклинського є се, що козаки не були 1593 р. зівсім в турецькій землі, мимо того, що всі сучасні жерела — Гайденштайн, Більський і Любньський⁴⁾ однодушно твердять, що сей похід відбув ся як раз при кінци 1593 р. У Заклинського одним з найголовніших доказів на се є як раз те, що всі три перекази говорять те саме — він припускає, що всі вони звістку повиписували з якогось четвертого жерела.

Колиб ми не мали жадного иншого материялу доводowego, то вже воюючи тим самим оружєм що Заклинський, моглиб ми так само дійти до цілком противного виводу: коли трех писателїв, і се сучасних, очевидців, людей, що брали чинну участь в справах публичних розказують одно і те саме, то се як раз промовлялоб за правдивостію їх переказу і его безперечною. Дальше, хоч би ми знехтували — перекази — прийім Більського і Лубньського, що хоч жили тоді, але може не були так живими учасниками всіх справ держави, то переказів третого — Гайденштайна годі так скоро відкидати.

Візьмім на увагу, яке становиско займав він в тих часах; він був секретарем канцлера Замоїського — тож все що діялось, він знав, всі акти, листи, кореспонденції йшли через его руки. З актив і документів, які заховались до нинї, якими можемо розпоряджувати, і порівнати з его твором, бачимо, як совістно і докладно він все переказує, як пильно держить ся він перворядних жерел, як дослівно вставляє в свій твір текст листів і документів. З сего, як трактує справи, які можемо сконтролювати актами, на підставі правил правдоподібности можемо судити і про инші перекази, яких

¹⁾ Додаток II.

²⁾ Dalszy ciąg kroniki Bielskiego wyd. Sobieszczański стр. 211. R. Heidenstein Rerum ab excessu Sig. Aug. стр. 304. M. Lubieniski opera posthuma стр. 11.

³⁾ Київ. Старина 1884, IV ст. 528.

⁴⁾ Loco supra cit.

віродостойність нам годі іншими жерелами сконтролювати. Так виглядав би наш доказ проти тверджень Заклинського, колиб ми не могли ще іншими жерелами розпоряджувати; однак як раз жерела, що я маю у себе дозволяють перевести доказ contra, що похід в грудні 1593 дійсно відбув ся.

На се маємо незбиті докази. Коли посол цісарський Вакер перебував з Замостю, в розмові прийшло на козаків, чи би не удало ся їх ужити проти Турків; Замойский почав розказувати з реготом про їх похід під Orseoviam. Дальше якийсь Валіцький що звав себе *tribunus cosacorum* згадує про Лободу *cujus ductu nuper Orseovia capta et incensa fuerit*. Вкінці роздобув сей Вакер кусень листу писаного до Замойского з Бару вже 8 січня, де згадує ся про спустошене сегож міста козаками.

Моглиб однак комусь насунутись деякі сумніви що до сего, про яке се місто тутки говорить ся. В реляції нема близшого означеня, де лежало се місто, тільки просто згадуєть ся Orseovia, Orsiovia, Orschiovia.

Моглоб кому впасти на гадку, що се говорить ся тут про Оршу (губ. Могилівскої, тоді воеводства Вітебского). На се трудно однак згодитись, а се з ось яких причин. По перше лежить се місто Орша глибоко-далеко в середині краю, так, що колиб козаки на се місто були напали, то піднятоб таку саму бучу, яку знято пізніше при кінці 1594, а не ограничилоб ся на кількох словах, а Замойский не розказував би про те *cum magno risu, atque cachinno*. Дальше колиб так було справді, то з якої-ж причини малиб Поляки цісаря підозрівати, що се сталось як-раз з його відомости, волі та підмовленя; який же міг би він у тім мати інтерес, який хосен йому з того би вийшов, підсилати козаків в середину в. кн. Литовского, коли як раз з Польщею заходив ся звязати ся.

Вкінці такої важної події в краю не залишилиб переказати сучасні літописці, не промовчалиб єї; слід мусів би лишитись десь в актах, листах: тимчасом его нема.

Остаєсь нам прийняти, що ту є діло з Орсовою, що лежить на Дунаї; розглядім все, що промавляє за тим.

Перше сама назва Orseovia се дуже схожа транскрипция назви Орсови; друге, однак, ще важнійше се, що маємо ще ниньші певні, автентичні сучасні вісти, що козаки як раз в тих часах були у Туреччині й на Волощині і там накоїли великих шкід.

26 лютого 1594 писав Лев Сапіга до Христофора Радзівіла¹⁾: дійшло до его. відомости що низові козаки спалили оден замок в Волощині, чимало міст попалили, не милують нікого; хтів за се мститись воевода і післав до канцлера, розвідати ся, чи се з его волі козаки се вчинили; але діставши відповідь, що сталось се без відомости його, odmienił umysł swój.

Друга реляція се донесене посла Томи Контаріні до Венеції з Праги 22 марта 1594²⁾. Він доносить, що козаки напали на пограничу Волощини на місто турецьке Ugeupa — очевидно назва перекручена — здобули, зруйнували, зрівнали з землею — і всі бо- ять ся, щоб Турок не хтів за се помститись. Очевидно заки звістки сі, про які доносять, дійшли до відомости Сапіги або Контарінього мусіло споро часу уплннути — отже як раз се відносить ся до сего нападу³⁾.

Вязучи ті вісти з переказами літописців, що козаки зруйну- вали Iurgoviam haud procul a Baalogrodo і розглядівши ситуацію на карті, що Джурджево віддалене від Орсови всего 30—35 миль — отже 3—4 дні ходу, мусимо прийняти сей другий доказ, що ту справді бесіда про Орсову.

Одно ще в бесіді сего Валіцького вказує на те, що ту йде річ про якесь місто турецьке; сама льогічна звязь гадок вказує на се. Вакер говорить про козаків, що они — то воевники, що безнастанно ве- дуть боротьбу з ворогами віри христової — а дальше, говорячи про Лободу, каже про него — се той, що під его проводом що йно взято Орсову. Щоби нічого ні про ні contra не промовчати, треба згадати, що певний сумнів міг би ту ся насунути наслідком вис- казу Валіцького: „але сей Лобода ледве чи міг би в чім помочи, тому, що він тепер дуже далеко від границь Угорщини.“ Можнаб се взяти на некористь нашого твердження: колиж би Лобода — ходив під Орсову, так був би як раз під боком Угорщини. Але і сей сумнів мусить упаси, як розважимо, що від хвилі походу минуло близько 2 місяці — тож і був час відійти вже далеко тим більше, що була і причина до сего: треба було утікати

1) Archiwum Sapiehow wyd Prochaska t. I p. 81.

2) Hurmuzaki Documente privitore de la istoria Romanilor III. 1. стр 40. Ra- portul lui Tomaso Contarini.

3) Щоб ухилити всякі можливі закиди мусимо ту завважати, що тут не може бути мови про похід козаків, що згадуєсь в Діярії Лясота (стр. 175, 181), бо сей відбув ся — тижнів зо два до Пасхи. Св. Тройци було сего року 29 мая — Велик- день отже 10 цвітня, а дві неділі перед тим, се 25 марта.

щоб у їх здобичі не віднято. Сеж зовсім природно, та й літописці згадують про се, що Лобода набравши добичи відійшов.

Розваживши оттаке ми можемо напевне прийняти яко факт, що козаки дійсно ходили при кінці 1593 р. в Туреччину, і оттим регабілітувати заквестіоновану Заклинськимъ правдомовність Гайдештайна.

Прийнявши з одної сторони за правдиве переказ, що козаки ходили у землю турецьку мусимо з другої сторони розважити ще й другу точку: *Cosaci auctoritate Caesaris inducti putabantur*¹⁾ і звістку подану в листі до Замойского з Бару 8 січня що *цїсар hujus rei causa cosacis munera dedisse*²⁾ — як всі загально твердили. Заперечивши сам факт походу заперечує Заклинський і се тим самим. Однак і ту мусимо справу троха змодифікувати. Одно нам майже певне: що цїсар не посилав перед Лясотою посла до козаків — *priorem legatum* (козаків) *sine responso certo domum rediisse*. Як ми вже висше згадали, цїсар інформував ся перше і в Москві і Польщі до чого здались козаки — вони як бачимо пізніше конче жаждали гроша — а цїсар не мав його багато, щоб за що будь викидати. Се однак не перешкаджало, щоб кинути яке слово для заохоти післанцєви козацкому а то могло викликати се, що й стало ся; для того не мож безусловно заперечити і сего — а противно, можнаб скорше навіть прийняти, що се що сталось, стало ся з підмови цїсаря.

Згадує сей Валіцький про другого висланого посла: се як раз пасує на Станїслава Хлопіцького, що зложив присягу в присутности Лясоти 7 лютого а 10 его вислали з хоругвами³⁾. Пригляньмо ся дальше що зробив в тій справі в Польщі Вакер. Він мав наказ розвідати ся як найдокладніше про те, що се таке козаки і о скілько їх мож ужити до сеї мети для якої они самі жертвувались. Рекомендация зі сторони канцлера Замойского була зовсім не особлива; коли в его присутности при розмовах о війні з Турками хтось згадав припадково про козаків, з обуренєм — *cum indignatione* відповів, що ті, котрих нині тим іменем звуть до нічого непридатні — не мають ані вождів ані не знають жадної військової дисципліни, ані не лучить їх навіть якась спільна ідея: от що — іно свому другови Острозскому воеводі київському таких шкід натворили.

¹⁾ R. Heidenstein *Rerum ab excessu* стр. 304.

²⁾ Дав. дод. II.

³⁾ Діярій Е. Лясоты (Мемуары къ исторіи южной Руси вид. Антоновичч ст. 148.

Такеж саме говорили про них і иньші. В часі побуту Вакера в Замостю зголосив ся до него якийсь Валіцький — *qui sese tribunum summi illorum Ducis ajebat*. Заявив він Вакерови, що приїзд его вельми врадував так его самого, як і его товаришів, тому що сподіють ся від него дістати якусь певну відповідь на се, про що через посла з цісарем почали пересправляти: вони зараз готові на услуги як лиш дістануть від цісаря певну відповідь — особливо що до винагороди грошевої. Жалує тільки, що нема тут тепер їх вожда *Orscheovium*.

Однак Вакер, - - (котрого мимоходом сказавши архикнязі братя нарадили цісареви на посла яко незвичайно проворного і обережного¹⁾ не повірив відразу сему Валіцькому. Він, з натури обережний, та ще інструкцією спонуканий до як найбільшої обережности на кождім кроці бачив засідку, лапку наставлену Замойским, вважав і Валіцького за такого так сказати агента провокаційного канцлера і ціле своє підозріне на Валіцького опирав на тім, що бачив его між дворянами канцлера. Хитрий, щоб не дати себе зловити відповів, ніби то нічого не знав, зовсім виминаючо, і спонукав тим способом Валіцького розказати всю історію з кінця.

Козаки — як він казав, се люди свободні, жовніри-охотники, що раз-враз ведуть боротьбу з Бісурманами. Обоз їх над Дністром і Дніпром коло Київ, Канева і Черкас — але не мають вони жадних сталих осель. Перше старшим їх був Косинський — тепер на місце его наслідником став Микошинський — а другим старшим (*tribunus*) є Лобода, сей, що що-іно взяв Орсову. Сей Лобода не може однак послужити цісареви, бо він надто далеко тепер пробуває від границь Угорщини.

Але найважнішим вождом *summum ducem esse Orscheovium*, сей, про якого що-іно згадав; ему підлягають по своїй волі всі прочі. Колиб з ним цісар хотів порозумітись, поведе у бій як найскорше сильне військо; число его буде до 10.000. Однак поки не стане згоди про винагороду, не мож нічо певного обіцувати. Вакер спитав його, когоб найти такого в Польщі, якомуб мож доручувати листи або послів посилати; на се відповів посол, що ніхто краще не знає їх відносин як староста снятинський Язловецький або каштелян краківський князь Острожський; однак до них удаватись з тим не слід, бо вони все зносять ся з королем і сенатом; тому найкраще прямо входити в пересправи з Оршовским.

¹⁾ Лист. архиви. Матвія до цісаря з 25 IX 1593 в Staats Archiv.

Поки перейдемо до дальшого, мусимо перше розглянути ті вискази Валіцького. Ся незнана нам особа на дворі Замојського, що зве себе *tribunum ducis Cosacorum* виступає в ролі посередника між козаками та послом цісарским. Згадує він про двох послів козацких до цісаря, що зовсім згідне з нашими відомостями, які маємо звідки інде. Перший, се той, про якого маємо звістку з посольства Варкоча ¹⁾, другий, якого повороту козаки дожидають, се Станіслав Хлопідкий. Дальше на гадку сего Валіцького тим старшим, що мігби дати поміч цісареві, се якийсь *Orscheovius*. Коли докладно застановимо ся над тим хто се той *Orscheovius*, то прийдемо до переконання, що се правдоподібно — скажу навіть певно, — бесіда про Яна Орішовського, що по словам свого братанича Більського Йоахіма ²⁾ „у козаків був гетьманом не малий час і добре знає ті краї.“ З его біографії сума відомого отака: 1581 був він поручником реєстрових козаків, ³⁾ 1577 надав йому король Стефан Баторий села Копистерин і Гайсин ⁴⁾; 1590 універсалом Жигмонта III 25 липня зістав іменованій ⁵⁾ поручником війська 1000 людей для здержування козаків від нападів на чужі краї; старшим сего війська був Н. Язловецкий; в кінци пізніше — 8 Марта 1594 згадує про него Станіслав Жолкевский ⁶⁾ в листі до Замојського яко про такого, якого можнаб ужити проти Татар: однак каже „пана Горішовського не має тепер в тім краю“. Знаємо отже его з иньших жерел яко старшого козаків реєстрових. Наша реляция зве его *summus dux* козаків; треба нам докладно застановитись над сими словами і точно сей уступ інтерпретовати.

Summum enim ducem Orscheovium esse; huic reliquos omnes libenter parere.

Колиб інтерпретувати слова *summus dux* що ніби се він, Орішовський, найвищим гетьманом над всіми иньшими, то звістка ся булаб вельми підозрілою і неправдивою; колиб так толкувати слова Валіцького, мусіло б се піддати в сумнів всі его вискази, треба б гадати, що він хтів піддурити Вакера. Звідки інде можемо означити менше більше його становиско: яко старший реєстрових козаків, яко поручник війська, що здержував напади козаків, був він *persona grata*

¹⁾ Памятн. дипл. снош. I. 1282.

²⁾ Bielski Kronika wyd Turowskiego str. 1360.

³⁾ Źródła dziejowe т. XIX. стр. 154.

⁴⁾ Записки наук. тов. ім. Шевченка т. VIII. Miscell. р. 5.

⁵⁾ Архивъ юго-западной Россіи III. 1. стр. 29.

⁶⁾ Listy Stanisława Żółkiewskiego Kraków 1868 стр. 44.

в Польщі — але тим самим не дуже grata у козаків, — а найменше summus dux. Тож дальше, коли візьмемо на увагу слово geliqui в відношенню до козаків, так можемо означити его становиско так: він рівнорядний тамтим старшим, Лободі і Микошинському; слушає же его часть козаків, всі иньші, що не повинують ся тамтим двом. Мав ту певно Валіцький на гадці відділ козаків реєстрових; зве він Орішовського summus dux, по тій причині, бо він сам козак реєстровий, тож в его виображеню Орішовский особа найважніща, і з ним то як раз а не з ким иньшим ні з Микошинским ні з Лоботою радить він пересправляти, обіцюючи добрий успіх. Для Вакера була особа Валіцького і відомости подані ним підозрілі; він все бояв ся subornatum Valizium ipsum fuisse, він на кождім кроці добачував засідку зі сторони канцлера Замойского. Як згадали ми, здалось ему підозрілим се, що Валіцький був як в дома на дворі Замойского. Нам однак підозрінє видасть ся не справедливим, коли розважимо, яке становиско займав в Польщі Орішовский яко старший козаків реєстрових; був він там persona grata, коли згадує про него так прихильно Жолкевский,¹⁾ коли надавано ему землі; взагалі був се шляхтич,²⁾ що займав високе становиско. Дальша причина підозріня була ще та, що хоч Валіцький приобіцяв се Вакерови, Орішовский не прибув ані до Замостя, ані до Люблина; се, каже Вакер, скріпило его в підозріню subornatum Valizium fuisse. Однак і се підозрінє не має підстави — Орішовский поїхав на села і не знав зовсім нічого, що посол цїсарский є в Замості і має діло до него; мимо того, що сподїяв ся перше вернути скоро, могло стати ся ему щось таке, що опізнило его поворот.

Вкінці може здатись ще комусь підозрілим ті sua rita, куда мав поїхати Орішовский; на се вистарчить пригадати донації Стефана з р. 1577³⁾: від того часу могло бути ще більше таких донацій в его хосен.

Хоч отті пересправи не привели до жадного порозуміння однак справи ішли дальше своєю дорогою. В тім самім часі вертав вже сей другий посол козаків Лясота, віз для козаків хорогви цїсарські а за ним Ерих Лясота щоб пересправляти з козаками у них дома. Перебігу сих пересправ не будемо розказувати, бо муєлиб повторяти се, що вже написав раз Заклинський. Тож поминаючи се, перейдемо до иньших справ зовсім незнаних.

¹⁾ Listy Stanisława Żółkiewskiego стр. 44.

²⁾ Źródła dziejowe XIX ст. 164: він печатував ся гербом Prawdzic.

³⁾ Записки Н. тов. Шевченка т. VIII, Miscell. р. 5.

II.

Коли з одної сторони робив всякі заходи цїсар, щоб козаків позискати, з другої сторони взяв сю справу — незалежно від сего в руки також і папа, Климентий VIII. Сей вельми діяльний пастир-видячи, що на Угорщині вибухла така страшна війна, аж грозить цілому християнському світові великою небезпечністю, взяв сю справу в руки. Крім сего, що попірав всіма силами грошем і війском цїсаря, стараєсь позискати для союзу Іспанію, князїв італьських, Польщу, а як бачимо навіть козаків. Знав він знаменито відносини в Польщі, бо був там давніше довший час нунцієм і як сам говорив, знав ліпше відносини і потреби річи посполитої ніж не оден з шляхтичів. Ёму впало се на думку, що найкраще в такій війні з Турком вислужив би ся союз народів східних — Москви, Польщі, Семигороду, обох Волощин а навіть Татар; — він се висилає в листопаді 1593 до тих народів східних Олександра Комулея яко посла а *diversi Principi e Potentati delle parti septentrionali.*“¹⁾

У тій інструкції поручає папа також дуже горяче своєму послови справу позисканя козаків до ціли війни проти Туркови. Тому, що ніхто ані з руских ані польських істориків не користав з сего документа ані сих зносин не представив, подаю ту в перекладї уступи з інструкції що відносять ся до козаків.

Задачею посла буде в Семиградї поінформуватись в справі козаків, і чого вони по них сподіють ся, — не даючи пізнати своїх замірів, як довго не пізнає їх успособленя для сеї справи: іменно чи здасть ся їм, що ті козаки можуть зробити неприятелєви яку поважну дїверзію, і чи були б раді, колиб се козаки вчинили; а може власно ті рухи козаків могли б служити їм за вимівку, що не можуть іти на Турка і лишати своєї вітчизни без всякої охорони, бо козаки звикли кидатись, неначе орел літаючи — раз на сю сторону, раз на сю. Правда, що сеї вимівки моглиб ужити не так в Семиградї, бо сей край лежить дальше, а до того ще є охоронений і природою і штукою, як скорше Татари Перекопські, Молдавяне і Волохи, що заселяють краї рівні і менше забезпечені; особливо землі перших мало окружені муром або валом, де виходячи лишают в дома лише жінки і діти і старцїв; се вже замічено, що коли козаки виходять в поход, не спішать ся виходити Перекопські Татари з своїх аулів а Молдавяне і Волохи з своїх слабо забезпечених хат.

¹⁾ Інструкція знаходить ся в: Hurmuzaki Documente privitoare de la istoria Romanilor т. III. 1. стр. 36—40.

Виконавши що маєте поручене в Семиграді зверніть вашу путь до Львова, де найдете архієпископа (Данила Соліковського), чоловіка великої ревности, вельми впливового; до негож будете мати брєве. Повідомляючи єго про заміри що до козаків, треба поступати дуже обережно, бо може лучити ся, що любов до вітчизни, страх, щоб не стягнути оружя Турецкого проти Польщі — представлять єму в лихім світлі те, що иньшим видає ся хосенним для справи загально-християнської: бити ворога зі всіх сторін.

Для того скажете єму, що ваше післаництво головно має на меті переконатись про стан Молдавії і Волощини, побачити, чого по тих князях і народах можна надіятись хосенного чи для віри католицької, чи для війни проти Турка. Вважаючи, відповідно до єго усноблення, або ширше, або менше будете порушувати справу козаків; коли побачите, що він для сеї справи неприхильний, і коли з розмов з ним і з иньшими прийдете до пересвідчення, що Полякам не подобав би ся який будь рух козаків, тим більше треба буде укривати свої заміри: а щоби уникнути перешкід, якіб могли в тім случаю трафити ся, треба буде вибрати до пересправ краї на границі Польщі; до сегоб дуже надавав ся Камінець або кріпости положені на границі як Канів, Корсунь, Черкаси. Старство тих сторін опорожнило ся з кінця минушого місяця, серпня; однак правдоподібно надано його князеві Острога (Януш Острожский), що добирав ся сего уряду; до него теж будете мати брєве на сеї случай; однак при порушуваню таких справ з Поляками все будете тримати ся звичайної обережности. Дальше, князеві як найкраще відомі усноблене, сили, заміри козаків, ніхто иньший краще не пояснить вам, які люди в них мають вплив, і якими способами їх би мож привернути до себе.

Батько сего князя є воевода волинский (Олександр Острожский); від нього ви можете дістати добрі ради — однак перше треба пересвідчитись про єго усноблене — і в пересправах поступати обережно.

Вертаючи до козаків, є правдоподібним, що вони повідомлені про ваш приїзд і ваші бажаня пересправляти з ними, будуть вам безнастанно підсилати людей, щоб вас підслухували, або може схочуть завести вас до себе до дому: з того погляду маєте ся заховати як будете вважати за відповідне. А тому, що Бог зна, чи вже коли небудь більше приїде в ті краї післанець сьвятого престола, тож повинні ви поступати так, щоб набрали ся високого понятя про релігію та про повагу сьвятої столиці. Від них розвідаєте ся наперед

про спосібність, з якою можуть нападати на Турка, про число їх війська, яке моглиб взяти з собою, про надії, які мають на получене з собою Черкасів, Волохів та Молдаван, і про се, чи сподіють ся сусідних Татар Перекопських і Мінгрелів спонукати до бунту проти Турків. Скоро лише сей ненаситний жар їх огорне, будете старати ся намовити їх, щоб раз вже дали розголос своїй славі по цілім світі таким визначним ділом, вкажете, що час до сего відповідний, бо сили турецькі заняті війною з християнами і тому легко піде всяке підприємство, успіх залежить лиш від завзятости і відповідної швидкости. Ту треба розважити, що моглиб несподівано напасти на Монкастро — що звуть его Поляки Козловом — і сею дорогою пійти берегом Чорного моря, де є нагода добути великої добичі — а Турки не моглиб навіть боронитись, бо заняті борбою з християнами.

Перше, що відповідать козаки, буде правдоподібно про гроші; ви ж можете їм обіцяти, що як лиш підіймуть ся якогось значнішого діла, то Святий Отець покаже їм свою ласку і постарає ся зараз про гріш. Як лиш спостережете, що вони зовсім вдоволені, будете їх впевняти як найкращими словами, тим більше, що справді знаєте, що гроші будуть; будете їх переконувати, що лише по тій причині, що в Римі не знали нічого певного про стан річий і про їх готовість, не мож було вже там з гори постаратись про засоби грошеві на се. Колиб однак рішучо відреклись рушитись без якоїсь суми сейчас на руку, то впевнившись добре про їх число і справді поважні заміри виправи, якуб мали зробити, в таким разі дасте їм зрозуміти, що можете їм виплатити зараз до 12.000 зол., однак на умовах, що нічого скорше не дістануть, поки не вступлять в краї неприятеля і не стануть творити йому значних шкід.

Послови дав папа також буллі до гетьмана і козаків ¹⁾. В сих буллях завзиває їх папа горяче до борби проти Турків; про їх хоробрість виражаєсь: знана мені і випробована ваша хоробрість, „*vestram virtutem et militarem fortitudinem vestram perspectum habere*“. Булля до гетьмана ²⁾ також повна слів похвальних: „*Tum multa quoque de tua virtute et rei militaris scientia accepimus; viris enim fortibus fortem et prudentem virum praeesse aequum est*“.

¹⁾ Буллі ці видруковані в Theiner Vetera monumenta Poloniae e tabulariis Vaticanis... том III стор. 211: Dilectis filiis Cosachiis Militibus, з 8 листопада 1593.

²⁾ Loco cit. Dilecto filio nobili viro Capiteano Cosacorum.

III.

Як бачимо рівно старанно заходив ся так папа як і цісар коло позисканя козаків; оба також знаючи успособлене Поляків старали ся все переводити в як найглибшій тайні, щоб не дійшло що небудь до їх відомости, та справи не поісувало.¹⁾

Однак справа не втаїлась: вже дуже завчасу, бо в часі переїзду Хлопцікого з двору цісарского на Січ доносив Жолкевський канцлерови 19 марця²⁾. “Доношу Вашій милости що Хлопцікий, що його небіщик король казав був увязнити був тут тими часами в Прилуках маючи при собі послів цісарских Німців і їхав на Січ. Поки ще тут був в Прилуках, розписував листи до козаків, взиваючи їх на службу. Тож певне вже те, як В. Мил. доносив, що козаки дуже зброять ся, по місточках і селах подніпровских *spіże sobie gotują*. Не хибно підуть під замки турецькі. Звольте донести, що з тим діяти.”

Сим зворушили ся Поляки. Жолкевський носив ся з гадкою піймати Хлопцікого³⁾; як сьміє цісар козаків підбунтовувати. Справа ся набрала незабаром ще тим більшого значеня, коли в марці прибув чавш султана турецького з листом,⁴⁾ де той повідомляв Поляків, що об'являє цісареві німецькому війну, а з Поляками хоче удержати і на дальше дружні зносини. Дальше повідомляв, що візвав на поміч хана татарского на Угри: просить Поляків, щоб дозволили йому спокійно се візване виконати, а тоді, коли буде на Уграх, щоб задержували підданих від нападу на їх край, а особливо козаків.

Польща опанилась справді в прикрім положеню, як пише Сапіга до Яна Замойского⁵⁾ *inter Scyllam et Charubdim*: „покинути християн в такім положеню, не дати їм помочи, не годить ся, памятаючи на *vicissitudinem rerum*, чогосьмо ще недавно на собі самих досьвідчили тут і там помочи шукаючи (1590), а знов дражнити неприятеля *rebus sic stantibus non est tutum*...”

З сего прикрого положеня треба було якось вийти: султанови турецькому відповіли,⁶⁾ що Польща хоче зістати в приятних зносинах з Турцією, що їх зривати не хоче. Однак жалують ся на Татар, що нарушують мир, і нападають на посїлости Польщі, палать,

1) Особливо канцлера каже папа стеречись, говорячи з ним про козаків: *Ma de Cosachi tenete pūr la brigliā in mano*.

2) *Listy Stanisława Żółkiewskiego* стр. 45.

3) *Listy St. Żółkiewskiego* стр. 50 лист з 14 цвѣтня 1594.

4) гляди, додаток IV.

5) *Archiwum Sapiehów* т. I стр. 84: лист з 25 марта 1594.

6) гляди додаток V.

убивають і грабують і коли навіть посилавсь до них послів з жалобами на се, відповідають *superbe ac aroganter*. За всім тим, щоб заховати мир, видають наказ, щоб ніхто не нападав на Татар — але з другої сторони жадають — щоб они держались з далека від границь держави — бо себ нарушило взаїмну згоду. Що до козаків нічо однак певного обіцувати не можуть, бо вони — вічні розбишаки так само як турецькі, як і польські вороги; тож нічо певного не можна обіцувати, коли сама Польща не може забезпечитись від їх своєволі, що змагаєсь що раз більше. Однак король стараєсь все можливе зробити, щоби їх своєволю вкоротити вже раз. Рівночасно — того самого дня подали сенатори скаргу також і до цїсаря¹⁾ що Хлопцікий починає в краю їх поводити ся проти всяких умов, збирає війська без дозволу власти, а се на те, щоб пійти на Турка. З Турком має Польща згоду — а се все йде до зрвання умов згоди. Хлопцікий розсилає листи в імени цїсаря; сему однак повірити Поляки не хочуть, щоб се діялось з его волі і наказу — бож знає він *quid quantumque sibi in alieno Regno liceat*.

На таке *dictum acerbum* не позіставало цїсареві нічого иньшого як гарненько виправдатись. Він викручує ся всілякими способами у відповіді²⁾: каже, що Хлопцікий зачувши про лихо на Угорщині сам зголосив ся до него, офіруючи свою поміч. Він запевняв его, що козаки се нарід свобідний, не підляглий жадному панови; вони займають ся лише військовою справою, з якої лише і живуть; а служать тому, кому хотять. Тож з огляду головно на добро справи християнської прийняв їх услуги, з тим застереженєм, щоб ані Польщі ані нікому з християн жадної шкоди не вчинили. Тому просить не толкувати фальшиво сего кроку, не виступати проти Хлопцікого, а противно підпомагати его змаганя.

IV.

Однак в Польщі на якийсь час позабули сю справу: там ходило про житеву справу, про оборону свого життя і майна. Від марця 1594 почались розходити звістки що Татари мають на Угри переходити через Польщу. Звістку сю подав у перше воевода волоський: однак сему не хтіли зразу повірити ні Замойський, ні Жолкевський, припускаючи якийсь підступ зі сторони воеводи, або що ему ходить про нагороду.³⁾ Однак вісти приходили що раз частіше зі

¹⁾ гляди додаток VI.

²⁾ гляди додаток VII.

³⁾ Archiwum Sapiebów I ст. 109. Listy St. Żółkiewskiego ст. 43.

всіх сторін, отже почали всі зброїти ся, збирати військо; було його мало, так що треба було всіма способами роздумувати, що робити. Козаки під проводом Наливайка предложили свою поміч — Наливайко в листі до канцлера пише про се ¹⁾; не знаємо, правда, відповіді, яку ему дав Замойский — можемо однак догадатись яка була вона.

Z niżowcami sic stantibus rebus nie zda mi się w niwec wdawać се слова Жолкевского з листу до Замойского ²⁾; а з реляції Вакера знаємо, що Замойский вважав „nullius pretii eos quidem esse“.

Була се як раз головна похібка польских проводирів, що не дали Козакам свобідно ужити своєї енергії проти Турка, аби вийшла вона в хосен Польщі; а так вона звернулась проти них самих.

Слабі сили польські, а в додатку і байдужність шляхтичів допровадила до сего, що не здужано загородити дороги Татарам — перебігли вони край накоївши багато лиха. „Черестороги мої, які тільки разів я повтаряв, що Татари будуть сюда йти, хоч як їх нехтовано, справдились вкінци; ніхто в поміч мені не прийшов“ каже Замойский в листі до товариша свого воеводи люблінського Зебжидовского ³⁾ 9 липня. Шкоди, страти і встид перед цілим світом се були причини, які Поляків запалили тепер до діла. Всі говорили тільки про пімсту; про канцлера говорили в краю і за границею особливо, що він був в порозуміню з Татарамі і ті поголоски могли его також запалити до діла, до війни з Татарамі.

Сеж і спонукало его дати призвіл старості снятиньському Миколі Язловецкому, що набравши козаків під проводом Наливайка і Лободи постановив напасти на Крим як раз тоді, як Татари були на Угорщині.

Виправа Язловецкого і єї плян не вийшли виключно з его голови. Ніхто досі не представив діяльності Комулея, навіть Еварницький, що мав его донесення до Риму, ледви кілька слів про него згадує; а се як раз сего Комулея рука була у тій виправі Язловецкого. Вже у Гайденштайна, що знав найтайніщі тайни державні спотикаємо слова ⁴⁾: *rescupiaque aliqua a Comuleo accepta*. На сей зворот ніхто з істориків не звернув уваги; коли однак се получимо з тими дрібними відомостями, які дає нам Еварницький на підставі

¹⁾ Listy St. Żółkiewskiego стр. 64

²⁾ Listy St. Żółkiewskiego стр. 44.

³⁾ Haus-Hof-Staats Archiv; Polonica 1594 p.

⁴⁾ Heidenstein Rerum ab excessu стр. 307.

знаменитого, перворядного материялу до діяльности Комулея, а також з деякими реляціями нунція в Польщі Германіка Маляспіни¹⁾, то можемо пізнати, що ту є рука папи і его посла Комулея.

З козаками почав Комулей пересправляти²⁾ від кінця цвітня до червня; вони під проводом Богдана Микосіньського готові були послужити проти Турків. Пересвідчивши ся в їх прихильности, почав Комулей пересправляти дальше з господарем молдавским, щоб з ними получив ся: однак сей не приставав на се, по части зі страху перед Турком, а хто знає, чи не найбільше зі страху перед самими козаками, що як писав папа „sono come aquila volante“, готові кинутись раз на сю, раз на сю сторону. В кінці рішив ся получить ся з ними, по якій то причині був там Комулею аж два рази.

Маляспіна доносить в цифрі з 22. IX до Риму, що в Польщі невдоволене з сего, що Комулей робить заходи, щоб підбурити людей до війни з Татарами, що обіцяє гроші Язловецкому, колиб лише підняв ся сеї виправи. Крім сего певно робив йому надію на се, що допоможуть йому і господарі Молдави і Волощини як каже Гайденштайн³⁾: *Inductus spe auxiliorum a principibus Transilvaniae et Valachiae pecuniaque aliqua a Comuleo accepta*: з депеші Маляспіни 7 жовтня довідуємо ся справді, що Комулей дав йому гроші, тільки опізнив ся для якоїсь причини. Як сказано, канцлера спонукала справа пімети дати дозвіл Язловському до походу, та ще ужити тих козаків, про котрих недавно так зле виражав ся — *nullius pretii eos esse*, хоч не богато, як каже Гайденштайн⁴⁾ і сподівався на се.

На жаль справдились дуже скоро слова Замойського: *neque disciplina militari ulla imbutos, nec communi sensu praeditos*; швидко дуже зрадили Язловецкого козаки „*qui non hostem sed praedam petebant*“ як каже Гайденштайн⁵⁾. Виправа Язловецкого не повела ся зовсім: коли його покинули козаки, він ще хотів піти під Білгород, але за козаками стали опускати его і его власні люди, тож мусів вертати до дому не вдіявши нічого. Козаки покинувши Язловецкого розгулялись на добре. Не станемо розказувати про їх походи, бо се

1) Реляції ті маю в відписах з Archivio Vaticano відділ Borghese; відписи ті находять ся в архіві академії наук в Кракові т. зв. Teki Rzymskie.

2) Пор. Эварницкій Исторія Запор. козаковъ т. II стор. 101.

3) Heidenstein Rerum ab excessu стр. 307.

4) Heidenstein R. a. e. стор. 307.

5) Heidenstein R. a. e. стор. 307.

до нас не належить; скажемо коротко, що під проводом Наливайка пішли під Брацлав, відтак на Кілію, Бендери; в повороті зайняли їх Молдаване, і побили страшно. В пімсту за се получив ся Наливайко з Лободою і з 12000 війська, з орлами цїсаря кинулись в Молдавію, запалили Цецору: Арон мусїв утїкати в Волощину, а козаки тоді спалили Яси, а зрабувавши місто і околню вернули до дому. Тут напали в Брацлаві на шляхту зібрану на роки, обрабували єї, а відтак стали в Барі.

Всі пошкодовані кинулись з скаргами: шляхта до короля Жигмонта, а Арон до свого союзника цїсаря Рудольфа. 9 грудня ¹⁾ прибули до короля послы земель руских з скаргами на козаків, що заподїяли їм шкоди. Скаржились, що ті козаки гірш Татар дали ся їм в знаки; а до того дивувались, що ті козаки все те чинили несучи перед собою орли цїсарські — не знати отже, з ким то війна чи з Татариним і Турком, чи з цїсарем. ²⁾ Можна собі представити, яке обуренє повстало між шляхтою на цїсаря; ходили нечувані поголоски, буцїм то Максиміліян обіцяв козакам получить свої війська з ними і взяти короля в полон. ³⁾ Не досить сего. *Es ist Fluch der bösen That, dass sie fortwährend böses gebären muss.* Того ж самого дня, коли послы руських земель, прибули і послы цїсарські — та привезли з собою лист в справі Арона ⁴⁾.

„З превеликим жалем зачули ми, що воеводу Молдавії Арона, що оказав ся так прихильним і вірним для справи християнської якесь військо польске і козаки напастують.“ Цїлий лист повен закидів і жалїв; просить короля, щоб вздержував напади Поляків і козаків на Молдаву, бо се перешкаджає его справам і успіхам сьвятої війни; краще сили ті, яких енертія марнує ся на дармо, найзлучить з иньшими християнами проти Турка ⁵⁾. Можна представити собі, яка вийшла з сего ситуація, як псувало се справу цілу, для якої головно послів вислано, справу союза проти Турків.

¹⁾ Депеша Маляспіни з 9. XII.

²⁾ *Soggiungendo che facendo i Cosacchi tutto questo col stipendii che hanno dall' Imper. et portando lo stendarlo che S. M. C. gl' ha dato, si accorgevano gia, se bene con lor meraviglia che al Regno e mossa guerra non dal Turco et Tartaro, ma dall Imperatore.*

³⁾ Депеша Маляспіна з 6. січня 1595.

⁴⁾ *Epistolae Rudolphii II ed. Paccе стр. 397 dat. Pragaе 24 nov. 1594.*

⁵⁾ Здаєсь що нічого більше ту додавати не треба щоб відперти елюкубрацію Еварницкого Ист. запорож. козаковъ II. 127: какъ разъ въ это время вхъ (козаків) привлекъ въ сьверную Молдавію германскій императоръ Рудольфъ II, которому полезнѣ было видѣть Запорожцевъ въ Волощинѣ, нежели въ Крыму.

На разї за заходом нунція Маляспіни ¹⁾ утаєно, що було можна, перед загалом; бо досить було все подати до відомости всіх, а справа ціла союзу була на віки убита — а всему виною була і нещирість а також і велика незручність політики австрійскої. Хвилево якоесь справу полатано — але подібні случаи повтарялись нераз в дальших роках 1595, 1596; тут і лежить причина, що мимо горячих заходів курії апостольскої проєкт союзу з Польщею розбив ся на шічім.

¹⁾ Деша Маляспіни з 16 грудня 1594.

Д О Д А Т К И.

I.

*Instructio pro Ioanne Matheo Wacker, Iurium Doctore, eorum quae nostro nomine ac jussu in Polonia, quo ipsum mittimus, exequi debeat
Dat Pragae die 21 Decembris 1596.*

Уступ що відносить ся до козаків:

Et quoniam Cosaci Nizovienses suam nobis operam antehac adversus Turcam obtulerunt, quinam illi et quam multi sint, quas opportunitates invadendi Turcarum habeant, quomodo conduci possint, dextre inquiret, idque non quidem ad Cancellarium, neque apud alios proceres, sed apud eos, per quos Cozaci illi ad infestandum Turcarum oras excitari possint.

(Haus-Hof-Staats. Archiv у Відні, відділ Polonica з р. 1593 фасцикул II.; копія з XVI віку).

II.

Віймка з реляції посла цісарського Матїя Вакера.

De Cosacis cum forte fortuna mentio ab uno hospitem Oczalcovio (sic!) injecta esset, cum indignatione respondit (Замоїський), nullius pretii eos quidem esse, qui hodie hoc nomine censeantur; nam neque duces habere, neque disciplina militari ulla imbutos, nec communi propemodum sensu praeditos esse, utpote qui non ita pridem amico, et illi quidem potenti Palatino Kijoviensi tantam iujuriam intulerint, cui etiam meritas stultitiae ac temeritatis suae poenas dederint.

Postea cum magno risu atque adeo cachinno recitavit ultimum eorum factum, Orseoviensis nempe oppidi invasionem, inflammationem et depredationem, et quo praeclaro facinore eas scilicet Hectoreas manubias consecutos fuisse agebat, ut in singulas victorum decurias binae pecudes spoliolum nomine distribuerentur, quemadmodum ad sese scriptum asseverabat. Verum ex his ipsis Cosacis, cum in diversorio Zamoscii essem, quidam Valikkus nomine, qui sese tributum summi illorum Ducis esse agebat, puerum ad me misit, qui clam sciscitaretur an mei adeundi potestatem sibi facere vellem, habere enim sese, quae mecum nomine sui ducis communicaret: Cui respondi, in libero regno cuivis ad me aditum patere, si venire vellet, me ipsum libenter visurum.

Ille sub crepusculum vespertinum ad me venit, mihi que exposuit, se suosque commilitones adventu meo laetatos esse, quod sperarent,

me de voluntate M-tis V., cui studia et servitia sua per peculiarem legatum obtulissent, certi aliquid allaturum, quod cupitis ipsi animis expectent. Dummodo enim M-tas V. Caes. ipsos de desiderio suo certiores faciat, et de stipendio cum ipsis legitime conveniat, moram in ipsis advolandi, quo M-tas V. jussisset, nullam futuram. Dolere sibi, quod Dux ipsorum Orscheovius nunc absit, qui ante proximum biduum ad vicina quaedam rura sua profectus sit, se tamen illum de adventu meo statim certiozem fecisse, ac futurum sperare, ut intra biduum vel triduum Zamoscium ad me veniat, aut si tam diu illic manere non possem, Lublinium usque prosequeretur. Plane enim optatam occasionem videri, in iis locis, ubi plures ipsorum essent, tractari cum ipsis posse, modo ego quoque tractandi cum ipsis mandata habere.

Ego, quod mihi persona hujus Valitzkii (sic) ignota, et locus, oppidum nempe Zamoscium de subornatione aliqua suspectum esset, praesertim cum Valitzkium illum mei in aula Cancellarii vidissent, caute respondi: Probari mihi hoc ipsorum Reip. Christianae iuvandae studium, neque me dubitare, quin apud reliquos etiam Christianos praesertim vero apud M-tem V. Caes. Christiani orbis caput magnam sint hoc nomine laudem reperturi.

Legatum si quem jam ante ad M-tem V. Caes-am miserint, procul dubio certi aliquid responsi ipsis allaturum; me quidem, ut in specie de stipendio aliquo cum ipsis aliisve agam, in mandatis non habere; quia tamen hae sermonum communicationes ad Reip. Chr. salutem et utilitatem spectare videantur, neque ab eo scopo prorsus alienae sint, quem ego nunc publice propositum habeam, cupere me ex ipso discere, et quae summa legationis illius fuerit, et quam sese operam putent M-ti V. Caes. praestare posse, quidque etiam a me exigant, quod suo nomine apud M-tem V. Caes. confectum cupiant.

Ad quae omnia, si mentem suam mihi sincere aperuisset, et de toto ipsorum statu me certiozem fecisset, studia vicissim illi mea quam cumulatissime pollicebar.

Ille subiecit, priorem legatum suum sine responso certo domum rediisse. Nunc alterum in itinere esse, cujus reditum avidè expectent.

Esse se homines liberos et milites voluntarios, qui cum hostibus Christiani nominis perpetuo concertent.

Castra se ad Tyrum fluvium, qui Niester, et ad Borysthenem, qui Nieper appellatur, circa Kyoviam et Canioviam et Circassiam, nullis tamen certis sedibus, habere.

Duce prius usos fuisse Coschinio nobili viro, nunc in ipsius locum successisse Mycoschinium et alterum tribunum esse Lobodam, cujus ductu nuper Orsiovia capta et incensa fuerit. Sed hunc Lobodam vix operam M-ti V. navare posse, quod nimis procul a finibus Hungariae absit.

Summum enim Ducem Orschioium esse, de quo ante mentionem fecerit, huic reliquos omnes libenter parere. Cum hoc si M-tas V. agere velit, validam manum lectorum militum primo quoque tempore ipsum in aciem producturum. Cum de numero interrogassem, vel ad decem milia numerum illum extendi posse putabat, sed nisi prius de stipendio convenisset, nihil certi constitui posse putabat.

Cum denuo interrogassem, ecquem haberent notum hominem in Poloniae vel Hungariae finibus, ad quem literae ad ipsos vel nuncii si opus esset, mitti possent, respondit, nemini res suas notiores esse, quam Iaslovecio Praefecto Sniatiniensi et Duci Ostrogiae nunc Castellano Cracoviensi, sed fidere se his non posse, quod consilia cum Regni Poloniae Proceribus cummunicata habeant, rectissime cum ipso Orschiovio (sic) Duce suo, tractari posse. Illum intra biduum, quemadmodum antea dixerat, certo affuturum.

Dixi me biduum adhuc Zamoscii negotiorum causa substiturum, et Lublini etiam alterum tantum me commoraturum. Si quid mecum agere velit, libenter me illi operam daturum. Interea me propositum ipsorum vehementer commendare, neque intermissurum, quin data occasione haec omnia cum Caes. M-te V-a vel Ipsius intimis consiliariis post reditum meum communicem, certo persuasus, M-tem V. grato et liberali animo hoc ipsorum studium prosecuturum.

Valicius mihi gratias egit, dixitque, certo futurum, ut Orscheovius intra biduum ad me veniret, aut si id facere hoc tempore omnino non posset, sed expectandum ejus reditum sibi putaret, quem denuo in aulam Mtis V. misisset, tamen eo accepto nuncio officio suo praeclare functurum. Ego denuo illi testatus sum, me libenter cum Orscheovio familiaris locuturum, si vel Zamoscium ad me, vel Lublinum etiam venire luberet. Quamquam autem et Zamoscii usque in tertium diem a Cancellario detentus fui, et Lublini prope biduum expectavi, tamen nec Valicius, nec Orschioivius ad me rediit, quae res suspicionem illam apud me auxit, subornatum fortasse Valicium ipsum fuisse, praesertim, cum ego quoque ipsum postea inter familiares Cancellarii vidissem, cumque ex literarum quarundam, ad Cancellarium a Praefecto limitaneo scriptarum, particula animadvertissem, Cancellarium certiore esse factum, quasi M-tas V. Caes. Cosacos illos Nisovienses muneribus suis incitasset, ut Orschioiviam

oppidum, de quo supra dictum est, eo modo invaderent Sic enim verba particulae illius in praedictis literis, Sbarae¹⁾ (sic) VIII ianuarii 1594 datis habent: Haec Dom. V. significo, quod a pluribus testibus fide dignis audio, Caes. M-tem hujus rei (nempe oppidi invadendi) causa Cosacis munera dedisse; de quo Domin. V. certiolem facere dolui.

Itemque mihi postea de literis hisce Praepositus Lascensis²⁾ Cracoviae dixit, ad herum suum Archiepiscopum a diversis perscriptum esse; cui ego illum scrupulum pro viribus eximere conatus sum, utque eadem et hero et reliquis, si qui in eodem errore versassent, persuaderet, rogavi.

A reliquis tamen plerisque omnibus, quibuscum de Cosacis istis locutus sum, eadem fere intellexi, laboris et inediae quidem patientes homines esse, sed sine militari disciplina, neque tanto numero, ut iustum exercitum conficere possit, nisi socios e Polonia adsciscant, quod tamen facere sine consensu Regis et repugnantibus ordinibus non facile queant. Omnes autem e media Polonia lectos equites, qui sese cum illis Nisoviensibus conjungunt, Cosacos hodie appellari, atque hoc modo fieri posse, ut et in magnum numerum excrescerent, et non contemnendum militae robur perficerent, si cum reliquo exercitu Christiano coniungerentur.

Cum Duce quidem Ostrogio, qui ipsis vicinissimus est et qui rationes illorum perspectissimas habet, libenter hac de re pluribus communicassem, si ejus adeundi mihi potestas facta fuisset. Sed incommodum accidit, quod antequam ego Zamoscium venissem, ille inde discesserat, in extremam Podoliam properans, ut ibi Brazlaviensis praefecturae a Rege sibi nuper concessae possessionem adiret. A Lascensi autem Praeposito postea intellexi, etiam ad hunc Ostrogium Ducem ab aliis scriptum fuisse, quasi M-tas V. Cosacos ad invadendam Valachiam muneribus suis concitasset.

Reinholdum etiam Haidensteinium neque Zamoscii, nec alibi in Polonia reperi, erat enim, ut mihi consobrinus suus retulit, in Prussia et Cassubia in praediis suis.

Ita cum in quartum usque diem Zamoscii detentus fuisset, et cum tempus instaret, quo ipsi Cancellario illinc discedendum esset, me quoque benevole et humaniter perpetuo habitum dimisit, majorem in modum petens, ut se M-ti V. Caes. quam humillime quamque diligentissime commendarem.

¹⁾ Правдоподібно Z Baru.

²⁾ Vincentius de Seve.

In reditu quemadmodum supra scripsi Lublini per biduum substiti, si forte eo Orscheouius ille veniret, aut mitteret aliquem, quo cum prolixius ac tutius etiam quam cum Valitio illo tractare potuissem. Sed cum omnino neminem expiscari possem et suspicio Valitiana magis magisque apud me augetur, relicto Lublinio Cracoviam versus profectus sum, quo mensis Februarii die duovicesima appuli.

3 *Haus-Hof-Staats Archiv, vidēi Polonica, fasc. 3 p. 1594.*

III.

Litterae Rudolphi II Romani Imperatoris pro Stanislao Clopitzio Exercitus Zaporoviensis seniore commendatitiae. Pragae 3 februarii A. 1594.

Rudolphus II Romanorum Imperator Serenissimo ac potentissimo Duci Theodoro Iwanowicz Czaro et Magno Duci Russiae Wladimiriae Moscoviae, Novogrodiae, Ill. Aaroni Principi Walachiae, Ianusio Duci Zbaraviae et Palatino Brezlaviensi caeterisque exercitus Zaporoviensis militibus salutem et animum benevolum, ac gratiam nostram Caesaream.

Dilectioni vestrae et vobis amanter benevole et clementer significamus, quod praesentium exhibitor generosus et fortis Stanislaus Clopitzius Senior exercitus Zaporoviensis coram Nobis comparuerit, Nobisque servitia sua militaria adversus perpetuum Christiani nominis ac fidei hostem Turcam, una cum octo vel decem milibus suorum commilitonum, nempe Cosacorum humiliter obtulerit, nosque illum cum dictis copiis (siquidem gentem Cosacorum liberam et operam militarem, quibuscunque velint, ad libitum navare posse profitetur) ad expeditionem Nostram bellicam contra Turcam, quam propterea, quod pacem, quae inter Nos mutuo intercedente juramento religiose sancita et firmata fuerat, perfide violaverit, et provincias Nostras superiori tempore hostiliter invaserit, apparamus, clementer receperimus, tum quod illi vexillum Nostrum Caesareum Imperiali aquila insignitum quo secundum morem militarem, quam diu iu servitiis Nostris fuerit, utatur, tradi mandaverimus, sperantes, non tantum Regno Nostro Hungariae et vicinis provinciis Nostris, sed toti reipublicae Christianae, cujus hic potissimum res agitur, magnum emolumentum atque commodum inde accessurum esse. Quandoquidem in hunc modum cum illo transegerimus, ut omnes suos conatus in id maxime intendant, quo Tartaris a Turca evocatis viarum transitus intercludant, illosque inhibeant, ne in fines Nostros irrumpant, simulque pro viribus enitentur, ut in Turcae regionem trajecto Danubio in Selistriam incursionem

faciant, et obvia quaeque longe lateque ad Adrianopolim usque vel ulterius igne et ferro depopulentur, vastent ac pessumdent, neque solum hosti occasionem praebeant exercitum suum distrahendi et in plures partes dividendi, verum etiam ista locorum desolatione commoditatem cibariorum et commeatus eripiant. Cavemus tamen, ne vel regno Poloniae provinciisque ad illud pertinentibus, vel aliis Christianorum principum locis ac dominiis ullam molestiam aut damnum ullum quovis nomine et praetextu inferant, sed potius ab iisdem auxilium, opem ac promotionem expectent. Quapropter Dilectiones Vestras amanter et fraterne, vosque alios benignae ac clementer cohortamur, ut Nostrum hoc pium institutum et toti Reipublicae Christianae salutare futurum, approbare et praefato Chlopitzio copiisque cum ipso profecturis, non modo nihil impeditenti et molestiae inferre, sed magis pro dilectionum Vestrarum et Vestro erga sacrosanctam fidem Catholicam promptissimo studio, tum erga Nos quoque et Sacrum Romanum imperium benevolentia atque devotione, eorum conatus juvare ac promovere, illisque per loca Vestra tam terra quam aqua liberum transitum permittere et viarum securitatem concedere velitis, quo opus hoc magnum necessariumque recte ad effectum atque optatum finem deducere possint. In his Nobis Dilectiones Vestrae et Vos rem gratissimam et Christianae Respublicae utilissimam, Dilectionibus autem Vestris et Vobis ipsis longe honorificentissimam facturi estis, quod Nos fraterne et benevole ac clementer, quoties se obtulerit occasio, Nostrae benevolentiae ostensione et Caesarea gratia compensare et recognoscere non intermitteremus.

Видежанае в збірнику I. Chr. Lünig Literae procerum Europae Lipsiae MDCCXII том I стор. 896.

IV.

Лист султана Турецького Мурада III до короля Польского привезений его чашем в марті 1594.

Exemplum litterarum Turcarum Imperat.

To przymierze którem miał z królem Wiedeńskim teraz je zrzucam, dla tego, że on wojsko wielkie zebrawszy w ziemi mojej mi szkody poczynił, szable swej w przymierzu dobywszy w ludziach i w koniach wielkie szkody poczynił, za trzy lata dań powinna przy sobie zatrzymał i nie dał jej, dla tego Synan Basza posłałem do Węgiei z wojskiem mem, zawołałem też na Hana Tatarskiego, żeby półtorakroć sto tysięcy z sobą wojska wziął i szedł z tym ludem na po-

moc Sinan Baszy. A iż przodkowie nasi z przodkami W. K. M. trzymali zawsze stateczną przyjaźń i my je też z W. K. M. trzymamy i pokiśmy żywi trzymać chcemy, jeśli też W. K. M. z nami chce utrzymać stateczne przymierze, żądamy W. K. M., żeby pod ten czas, kiedy tam Tatarski pójdzie z ziemie swej na posługę naszą, miał pokój od poddanych W. K. M. jako od wojewody i starost okrainnnych, tak też od kozaków niżowych, w której sprawie posyłamy do W. K. M. czausza i prosimy, cobys nam W. K. M. pisaniem swem oznajmił, jeśli to chcesz dla nas uczynić, jeśli Tatarzy będą w domiech swych bezpieczni od ludzi W. K. M. W czym jeśli poznamy chęć W. K. M., kiedy tę tam wojnę skończymy i kiedy się wojska nasze zwróca, lepiej i doskonalej przymierza z W. K. M. potwierdzić chcemy.

З рукописи Бібліотеки Оссолінських число 185 карта 87 (Silva rerum списуване при кінці XVI в. або початку XVII).

V.

Litterae responsoriae ad Turcarum Imperatorem a Senatoribus Varsaviae congregatis. Varsaviae 26 aprilis 1594.

Serenissimo ac Potentissimo Principi Domino Soltan Murath Dei gratia Imperatori Maximo Constantinopolitano Asiae Europae Persarum Arabum Syriaeque, Aegypti ac Cypri etc. Domino.

Serenissimi Principis Domini Sigismundi Tertii Dei gratia Regis Poloniae, Magni Ducis Lituaniae, Russiae, Prussiae, Mazoviae, Samogitiae ac Livoniae, nec non Regni Suetiae Regis haereditarii etc. Consilarii, Regnique Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae Senatores officiorum suorum commendatione praemissa salutem et omnem prosperitatem. Serenissime Potentissime Princeps! Czaussius Serenitatis Vestrae Ussanius venit superiore mense Martio in hoc Poloniae Regnum cum litteris ad Serenissimum Regem nostrum a Vestra Serenitate datis. Cum autem Serenissimus Rex noster superiore anno in Regnum Suetiae ad capiendum illius Regni, quod Patre defuncto illi hereditario iure obtigit possessionem esset profectus in eoque adhuc moraretur, optionem dedimus Czaussio Serenitatis Vestrae, ut vel ad ipsum Serenissimum Regem in Suetiam profisceretur, vel dum prope diem Majestas Ipsius Regia in Poloniam sit reditura, Eum in Polonia expectaret: verum, cum neutrum ei placuisset, atque datum sibi a Serenitate Vestra in mandatis esse nobis retulisset, si Regem Serenissimum in Polonia non perveniret, ut nobis, qui Ipsius Consilarii sumus, litteras redderet, a nobisque responsum ad Serenitatem Vestram refferet, ne diutius eum morari

videremur, et habuisse nos rationem Serenitatis Vestrae cum Serenissimo Rege Nostro ostenderemus, quas ad Serenissimum Regem litteras attulit, ab eo accepimus, et quod promissam a Serenissimo Rege potestatem cognoscendi de quibusdam legationibus haberemus, illas aperuimus, eamque sententiam, quantum ob interpretum Arabicae scripturae cum Regia Majestate discessum assequi potuimus, hanc esse intelleximus: Serenitatem Vestram foedus, quod illi cum Rege Viennensi (sic enim in litteris eum appellat) intercedebat, reiecisit ob eas causas, quod ille exercitu magno comparato, ditionibus Serenitatis Vestrae damna gravia dedisset armisque foedere intercedente comparatis, non parum detrimenti hominibus ac equis Serenitatis Vestrae intulisset atque trium annorum pensionem non prosolvisset, qua re missum a Serenitate Vestra Sinan Bassam Ducem belli cum exercitu in Ungariam accersitumque quoque Tartarorum Principem cum centum quinquaginta hominum milibus; cum autem maiores Serenitatis Vestrae cum maioribus Serenissimi Regis nostri foedus et amicitiam a multis seculis sancte colluissent ipsumque Serenitas Vestra eam inviolabiliter se quo — ad vita ipsi suppetat observaturam promittat, — si Rex quoque Serenissimus noster ex parte Sua eam firmam et inviolatam esse cupit, postulat Serenitas Vestra, ut dum princeps Tartarorum cum exercitu ad navandam Serenitati Vestrae operam progredietur, eius ditionis a Serenissimi Regis nostri hominibus a Palatinis, Capitaneis ac Praefectis ac etiam Cozacticis non infestentur, deque ea re certiores se reddi per Czaussium istum a Rege Serenissimo petit, promittitque bello peracto se quidquid ad confirmandum foedus hoc sanctissimum pertinebit, abunde praestaturum. Haec posteaquam ex litteris et Czausio Serenitatis vestrae cognovissemus absque ulla mora Serenissimo Regi Domino nostro Clementissimo in Suetiam diligenter et exacte perscripsimus ipsasque adeo Serenitatis Vestrae litteras ad eum misimus. Cupissemus autem, ut Czaussius Serenitatis Vestrae cum neque proficisci ipse in Suetiam, quo per brevem maris tractum intra paucos dies pervenire poterat, neque reditum Serenissimi Regis, quem in diem expectamus, praestolari voluisset, saltem dum Ipsius Majestatis Regiae responsum ex Suetia refertur, praestolatus. Verum quod mirum in modum properaret, in his ipsis Serenitati Vestrae respondendum fuit et quidem brevibus, quod ne spatium quidem consulendi Majestatem Regiam habuerimus: Serenissimis Regibus nostris ac Regno huic Poloniae cum maioribus Serenitatis Vestrae antiquissimum foedus et amicitiam intercedere non ignoramus. Quod quemadmodum a maioribus Suis Serenitas Vestra sancte esse observatam commemorat, ita non minore studio et sinceritate antecessores Serenissimi Regis nostri in eo tuendo et servando versatos

esse pro certo confirmare possumus. Nullis unquam aliorum amicitiiis et societatibus aut emolumentis ab eo se abduci sunt passi, quod ut is quoque, qui nunc apud nos feliciter regat, Serenissimus Rex Sigismundus Tertius progenies et stirps veterum domus Iagielonicae Regum nostrorum faceret, nos Regni huius Senatores, postquam ad Regium fastigium esset evectus, authores illi fuimus. Itaque et legationibus ultro citroque missis hoc ipsum foedus inter Serenitates Vestras ac earum ditiones et confirmatum et dum Serenissimus Rex in Regnum suum haereditarium Sueciae proficisceretur misso ad Serenitatem Vestram Aulico Suo generoso Drozinski hoc ipsum contestatus est nobisque Senatoribus et militiae praefectis discedens mandavit, ut pacta et foedera in confinio sancte et integre tueamur et servaremus. Quod quidem nos magistratusque ac praefecti militiae huius Regni quantum in nobis ex iussu et mandato Regiae Majestatis proque nostra in servando hoc sanctissimo foedere prepensione diligenter sumus praestaturi, neque dubitamus Serenitatem Vestram Suam itidem sinceritatem et amicitia cum Serenissimo Rege colenda Majestati Ipsius praestitutam. Caeterum, quod Principem Tartarorum attinet, is quidem non recte neque ex fide debita cum Serenissimo Rege nostro agit. Foedus cum illo nobis intercedit, quo tum etiam foedere cum Serenitate Vestra intercedente Serenissimus Rex noster fretus cum anno praeterito sub discessum Suum omnes fere militiae praefectos ex finibus ad comitia evocasset, ille magno exercitu ditiones Serenissimi Regis agressus omnia Ipsius consilia perturbavit damnaque gravissima populis Ipsi subiectis intulit, captivos multos abduxit, bona et facultates depopulatus est. Ad quem cum Rex Serenissimus postea internuntium cum litteris misisset, superbe satis et arroganter respondit. Verum tanti Serenissimus Rex noster amicitiam Serenitati Vestrae facit, ut quemadmodum cum Serenitate Vestra, ita et cum Illo foedus sit servaturus, daturique sumus nos consilarii ac Senatores Majestatis Regiae litteras ad Palatinos et Capitaneos ac Praefectos militiae in confiniis existentes, ne ipsius ditiones invadant et infestent, aut sive iurisdictioni subiectos homines infestare promittant, modo ille quoque ita cum exercitu, uti nobis persuademus, progrediatur, ut a nostris ditionibus prorsus sibi temperet, easque non attingat, esset enim id contra pacta ac foederis mutuum. De Cozacis porro latronibus perpetuis, nihil aliud possumus respondere, quam illos acerrimos quoque nostros esse hostes. Significatum est nuper Serenitati Vestrae a Rege Serenissimo per Aulicum ad Serenitatem Vestram missum, que Serenissimo Rege Stephano vivente in eius Legatum commississent, qua etiam licentia in vastandis et diripiendis Regni huius oppidis usi essent, quos cum Rex Serenissimus

omnino cohibere et castigare decrevisset, magnusque eorum numerus proelio et acie ab Illustribus Kiioviae et Volhiniae Palatinis Majestatis Regiae iussu esset profligatus, a praefecto etiam arcis Regiae Circassiensis dum aggredi illam tentassent Duce eorum caeso, essent repressi ac de reliquis comprimentis et compescendis Rex Serenissimus in Publico Regni conventu ante suum in Suetiam discessum, ut pacata omnia sub absentiam suam in Regno relinqueret, esse[t] consultaturus, eiusque rei causa Praefectos militiae ex confinibus, uti superius commemoratum est, evocasset: Princeps Tartarorum fere eo ipso tempore quasi ex conducto ditiones Majestatis Regiae exercitu numeroso invasit eorumque maxime, qui Cozacos profligarant, Illustrissimorum Kiioviae et Volhiniae Palatinorum bona depopulatus est, ita ut commune aliquid cum Cozacis habuisse videatur et sane aliqui illorum ad eum se contulerant, iuramentoque illi praestito duces illi fuerunt in invadendis Serenissimi Regis ditionibus. Quod ubi in Regni conventu auditum esset, qui consultandi de illis reprimendis ex finibus ad Maiestatem Regiam convenerant, statim ad sua quisque defendenda consultatione omissa rebus infectis dilapsi sunt, qua quidem re latrones isti confirmati denuo convenerunt, ducemque ac exercitum novum sibi constituerunt, cum eoque non Tartaricas iam ditiones, illis ob amicitias parcentes, verum Moldavicas, uti ad nos perlatum est, fortasse ut cum Serenitate Vestra nos committerent, invasisse dicuntur, ac ratione ipsi etiam Tartaro gratificari cupientes, qui ne in longinquiore partibus operam Serenitati Vestrae praestet in vicinia potius omnia turbari cupit, haec autem inscio et invito Rege Serenissimo insciis Praefectis et Ducibus exercitum Regni acciderunt: imo isti ipsi Cozaci aliam rursus militiam et stipendia captare nunc dicuntur; videat igitur et perpendat Serenitas Vestra, quomodo et ipsi Chano Tartarorum fidere debeat et quid de securitate a latronibus istis praestanda nos polliceri possumus, cum et hostes nostri sint et ipsius Chani opera multo nunc audaciores et firmiores quam antea facti sint. Rex quidem Serenissimus mandavit Duci et Praefectis militiae, ut armis etiam ac exercitu, si copiam eius rei habere possint, eos reprimant, nosque litteras ad Capitaneos ac Praefectos arcium mittimus, serio Regis Serenissimi nomine illis iniungentes, ut quacunque ratione possint, eorum conatibus eant obviam, in oppidis, si usque compareant, eos capiant, omninoque nihil a nobis magistratibus ac praefectis praetermittitur, quod in cohibendis illis praestari maxime possit. Multi quidem nostri homines gravissimis a Tartaris damnis affecti sunt, expectabunt tamen quieti Regiae Majestatis reditum. Non dubitamus autem Serenitatem Vestram diligenter tunc, uti pollicetur, totum hoc

negotium esse perpensurum, de Tartaroque iustitiam administraturum, ac ad resarcienda damna captivosque restituendos eum adacturum; ita rebus utrinque compositis et pacatis de latronum quoque istorum licentia prorsus tollenda confacilior ratio inire potest. Haec quidem sunt, quae Serenissimo Rege absente ad litteras Serenitatis Vestrae respondenda putavimus. Quod reliquum et fausta omnia vitamque longaeavam Serenitati Vestrae precamur. Datum Varsoviae 26 Mensis april: Anno Domini nostri Iesu Christi MDXCIII.

(З рукописи бібліотеки Осолінських N 185 карта 85).

VI.

Litterae a Senatoribus Varsoviae congregatis ad Sacr. Caes. Mtem ex parte Chłopiczki. Varsoviae 26 Aprilis Anno D. 1594.

Sacratissima Caesarea Majestas D. D. clementissime. Officiosa commendatione... mutuaque benevolentiae Vicinitatisque praemissa secundissima quaeque S. M. V. a Deo ex animo precamur.

Ex instituto Regni Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae cum Varsoviam venissemus ad consilia quaedam Regni Poloniae explicanda, perlatum ad nos est, Nobilem Stanislaum Chłopiczki subditum... coram Regiam (sic) Mtis Dni Clementissimi Sacratissimae Mtis Vrae nomine militem conscribere, vexillum imperiale stemmate (sic) circumferre, clasicum canere, homines ad arma sollicitare in provintiis et ditionibus Ser. Regiae Magestatis arctis pactorum et foederum propinquitatisque vinculis cum Ipsa conjuncti[s]; eadem et absente et una cum toto senatu Regni Pol. Magnique Duc. Lith. nescio id postremo agere, ut quodam¹⁾ ejus fieri posset magna militum comparata manu inferendique belli arbitrio sibimet usurpato in ditiones Turcarum Imperatoris irrumpat, quam²⁾ communibus pactis et foederibus exceptum esse, minime dubitamus ipsam meminisse. Accepimus et litterarum exemplum, ut ille dictitat Sacr. Magestatis Vrae acceptos principes tute et libere hoc idem negotium peragendi gra(ti)am; fugimus non mediocriter tamen nuntio perturbati, nam et res ipsa magnopere a foederibus pactisque aliena visa est, quibus Regna Ipsius cum Regno Poloniae M. D. Lithuaniae mutuo sunt obstricta, et absente Ser. Rege observabatur oculis nostris praesentium ut p(er)urgrabitas et pacis discrimen et non modo res praeteritae, quarum facilis est memoria, mentes nostras subibant, sed etiam futurae imminentes, quarum conjectura interdum non adeo obscura est,

¹⁾ Або quedam (поправлено).

²⁾ Або quem.

animos nostros sollicitos redebant. Eo tum sententias nostras fleximus, ut nihil prope de Serenissima Magestate V. credendum esse censeremus, in cuius Augustam prudentiam haec minime cadent, cura foederis et pactorum optime calentem et sanctissime colentem, gnaram praeterea, quid quantumque sibi in alieno regno liceat quaquidem cum ipse per se constantem firmitatem semper habuerint, nunc etiam constantiorem nacta sunt necessitudine, communionequae sanguinis cum Caesarea Ipsius domo Ser. Poloniae Regibus singulorum animorum nostrorum ordinumque Regni universi laeticiam crescente[m] mittimus Serenissimae Magestatis vrae exemplum eorum litterarum, quas Ipsius nomine Stanislaus Chłopiczky circumfert, quorum fides apud nos, etsi ut Chłopicii levitas et res istae a Deo elevet, et nihil minus existimemus credendum, quam ab Ipso aut Ipsius scitu profectus esse; nihilominus petimus a Serenissima Magestate vra scire, quae a Stanislao Chłopiczki narrantur, vera sunt, id quod nos minime credemus, sive vana — id quod potius ita esset, existimamus, ut ne quid ejusmodi praeter pacta et foedera in Regno Poloniae Magnoque Duc. Lith. cum periculo pacis, si nescitu Ser. Maj. Vra Regi ordinumque Regni M. D. Lith. cuiquam committendum putet. Optamus bene valere Serenissimam Magestatem vram hostium victorem Augustum.

(З рукописи Бібліотеки Оссолінських № 185 карта 87 (копія очевидно дуже непоправна).

VII.

Epistola Imperatoris Rudolphi II Reverendis Archiepiscopis, Episcopis, Praelatis, Proceribus Caeterisque Consiliariis Inclyti Regni Poloniae conjunctim et divisim. Ratisbonae 11. junii 1594.

Rudolphus II divina favente clementia electus Romanorum Imperator semper Augustus etc.

Reverendissimi, Reverendi, Illustres, Venerabiles, Spectabiles, Magnifici, Generosi, Nobiles, Egregii, Honesti, Providi et Circumspecti sincere Nobis dilecti.

Litterae vestrae ad diem XXVIII mensis Aprilis Varsoviae ad Nos datae, in quibus de Egregio Stanislao Chłopitzio conquerimini recte Nobis allatae et perlectae sunt.

Quanquam autem non dubitemus, vos pro vestra prudentia ex Nostrarum litterarum exemplo, quas Chłopitzio circa initium mensis Februarii Praga ex aula Nostra Caesarea discedenti clementer dari jussimus, haud obscure intellexisse, quid Chłopitzius a Nobis in mandatis habeat, tamen ut omni scrupulo vos liberemus, paulo fusius,

quomodo se tota haec res habeat, vobis exponendum censuimus. Postquam Chlopitzius de bello inter Nos et Turcarum Regem gliscente inaudiverat, Nosque de apparandis rebus bellicis et conscribendis copiis deliberaremus, in Nostram aulam Caesaream tunc forte advenit, et Nobis servitia sua militaria cum octo vel decem millibus Cosacorum Zaporocensium contra Turcas et praecipue Tartaros in regnum Nostrum Hungariae perrumpere conaturos, devoto animo obtulit, afferens, Cosacos istos esse liberos et nulli domino parere, sed operam suam militarem (unde potissimum viverent) pro libitu addicere et navare quibus velint, atque ideo prompte et alacriter sub Nostro et Sacri Romani Imperii vexillo in hac duntaxat expeditione adversus Turcas et Tartaros magno cum emolumento totius Reipublicae Christianae militaturos.

Haec cum altius perpenderemus et non tam ex usu Nostro et Regni Nostri Hungariae, quam universae Christianitatis futura consideraremus, facile in eandem sententiam iniimus, oblationemque Chlopitzkii acceptavimus, committendo ipsi, ut cum dictis Cosacis Zaporocensibus, quorum majorem partem in procinctu iam esse aiebat, Tartaris in Christianorum regiones impressionem facturis sese opponat, transitumque intercludat, ac ipsis quoque Turcis, si posset, detrimentum inferret, impediretque, quominus totas vires suas in Hungariam converterent, ex qua in vicinas provincias et regna vi et armis sibi viam facile aperturi essent. Qua conditione tamen istud a Chlopitzio et Cosacis ad effectum perduci debeat, ex iis ipsis literis, quas Chlopitzio superinde tradidimus, manifeste apparet, ubi inter caetera sic expresse legitur: Cavemus tamen, ut hanc expeditionem ita aggrediantur, et suscipiant, ne vel Regno Poloniae provinciisque ad illud pertinentibus vel aliis Christianorum principum locis ac dominiis ullam molestiam, nec damnum ullum quovis nomine vel praetexto inferant.

Et sane polliciti Nobis fuimus, et adhuc certo pollicemur, tale Nostrum institutum, siquidem pactis et foederibus neutiquam adversatur, vobis, quibus Tartari viciniore sunt, et per quorum loca transitum iam diu animo conceperunt, non ingratum esse futurum, cum nos non lateat, quae Tartarorum immanitas et barbaries sit, qui quocumque se vertunt, obvia quaeque nulla datae fidei nec ullorum pacatorum habita ratione prosternunt, vastant, et desolata relinquunt.

Quapropter, cum eum in modum sese res habeat, Nobisque propositum non fuerit praeter pacta et foedera (quae inviolata maxime cupimus) cuiquam in Regno Poloniae quicquam committere: vestrum erit de Nobis et Nostra erga Rempublicam Christianam pio ac paterno affectu, et propensa voluntate bene sentire, nihilque sinistre interpre-

tari, in ipsum quoque Chlopitzium severius nihil statuere, vel pronuntiare, sed potius opus hoc tam necessarium, et toti Reipublicae Christianae in primis salutare, communi vestro consensu approbare, iuvare et omnibus modis promovere. Quod vos pro vestro in bonum et commodum publicum egregio ac debito studio lubenti et alacro animo facturos esse, non tantum penitus Nobis persuasum habemus, verum etiam, ut omni contentione faciatis, benigne vos hortamur et requirimus.

Quod porro ad gravamina tredecim Civitatum Scepusii attinet, quarum in schedula quadam literis vestris adjuncta mentio fit, de iis Nobis hactenus aliud nihil constitit: scribemus tamen hac de re ad partium illarum supremum Capitaneum Nostrum, fidelem Nobis dilectum Christoforum liberum Baronem Teuffenbachium, nec permittemus, ut contra jus et fas onerentur. An autem Civitates hae, praesenti rerum Hungaricarum turbulento statu, et necessario bello Turcico, a publicis oneribus omnino immunes et exemptae esse possint, nec eadem pro defensione patriae ferre et praestare debeant, quae reliquae Hungariae urbes ac Civitates iuxta Regni constitutiones praestant, vobismet ipsis dijudicandum relinquimus: Caeterum ab omnibus injuriis et oppugnationibus quorumcunque eas clementer defendemus et tuebimur. Atque haec ad vestras benigne respondenda esse duximus. Quos bene et feliciter valere cupimus. Datum in Civitate nostra Imperiali Ratisbonae die undecima mensis Junii Anno Domini Millesimo quingentesimo nonagesimo quarto, Regnorum Nostrorum Romani decimo nono, Hungarici vigesimo secundo, et Bohemici etiam decimo nono. Rudolphus m. p.

Ad Mandatum Sacrae Caes. Mtis proprium Hieronymus Arconatus.

Оригінал в бібліотеці кн. Чарторийських в Кракові, рукопис № 2243 fol 32; печати нема, лише слід.

